

Ա Ր Ե Ի Մ Ո Ի Տ Ք

ԱՐՁԱԳԱՆԿ ԵՒ ԲԱԳԱՅՈՒՆ ԼՈՒՍԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ.

Բ. Տարի. Թիւ 4. Բարից, տարին 20 Ֆր. դարձանայ Պ. Թիւրապեան, Rue de Madame, 43.

1861, Մարտ 15

Բարիզի դուռը, Թիւրքիայի ծովափնայ դարպասները նմանը 25 Ֆր.

Լ Ե ՈՒՆ Զ Կ ԱՆ Ք

Ամեն մարդ գիտաւ կրնայ երեւակայել այն խորին ստորերութիւնը որն սր կը տեսնուի միշտ քաղցրի եւ գիւղի մարդերուն մէջ:

Ասոր համար երկուսը զննութիւն տեսք չ'է, վերի մեկը ի վեր ի ստոր անհատ կը բառէ զայն Կաննի եւ մատով ցոյց տալ ամենուն:

Երկուքն ալ մտածատու կ'ընէր մ'տեսին որ ո՛չ միայն երարաւ հետ շփուիլէ չը ներելոյ այլ եւ կ'ողնէ զիրենք զատելոյ խառն բողբոսութեան մը մէջ:

Քաղցրի մարդու բարքը, հոգեւորը, ապրումը եւ գրեթէ շարժումները ուրիշ են: Ասկայ գեղարմ մեղի, մեղմով ապիտակ եւ քաղցով թեթեւ քաղցրի մարդու ամեն մեծ տաղարեղն է գռեհը որ կ'երթ եւեկէ ասորին բոլոր գրադարներով պաշտօնաւոր եւ ծանր հոգեւոր ներքին լինում: Գիւղի մարդու պէս չը խախիլ, անոր նման չ'զգար եւ չը նայեր եր քաղաքներ:

Նստելու ամենայն կրթութիւնն անհետ քաղցրի մարդը աւելի բուն դիմէ եւ աւանց տալուելոյ տակի փայլաթիւն եւ մարդութիւնն ունի: Բազմաթեան հասանքը որու մէջ կ'ապրէր զինքը կը լռէր քնակաւ շփումով ինչ պէս դեմին հասանքը մանր քարերը:

Աստղ է որ ընտելանէ հեռու ուղիներով իր անհատութիւնը կը նուազէ, մարմինը կը թռչնայ, կեանք կեցող ակտիւնով կը պաշարուի, քաղց օրն որ իր միայնը կը պարզուի նոր պայտաթիւններով որոնք այլ եւ այլ գետն քերէ կը ծաղկն եւ իր սիրտին վրայ գրեթէ ակամայ կը տարաբանին:

Քաղցրի մարդը գրոտները աւելի կը սիրէ եւ շուայ կեցողով կը վստահէ կեանքը բացդիմէ իր պատիւը ու արժանաւորութիւնը որոնել եւ ի հոգին պաշտպանել զայն: Աստիւտութիւնը քննադատութիւնը կ'առնէ եւ անօրէնութեան գեղմ կը մեղմայ, ասկայն արքունիքի շուք եւ իշխաններու փառքը իրեն անգոհանելի չ'էն թախի երբ անոնք իր վրայ կը տարածուին շահի յայտով: Ծաղի համար երբեմն գինքը կը մտածայ մեծ երաւ տալեւ ու կ'սկըռի քծնի կորզէ զարու ընթացիւնով: Ծաղի համար նստելու տալաւութիւնը կ'արտնայ, քաղց իր տարաբար երկար ատեն չը տալէր եւ շուտով ազօթ կ'ընէ իր հին ստորերուն սր գինքը մեծ երաւ քննութիւնն ազատեն:

Քաղցրի մարդը կենդանի հակառակիւն մ'է բարբի եւ

յառի կիրքերու: Վստի պիտաւորութեան սէրը եւ պոտիկի հոգը փառքի սերէ եւ շահի խցնէրէ կը հարածուին իր սիրտի մէջ եւ յարաւել տրեկեմամ մը կը զբոսեն հան:

Ասորակ խառնք, քաղցրի մարդը իր արհեստով, մըրաթիւնով եւ մարտիւնով լաւատարութեան զօրով մ'է որոս վրայէն տալաւութիւնը միայն կրնայ քաղցրին անխառնի ժանգերը արբել:

Գիւղի մարդը, բնդ հակառակը, կոշտութեան կենդանի արձան մ'է, նստելու երբ կրթութիւնն առած բոլոր: Արժեքն ինչ իր ամեն շարժումները գալուտը փառքով կը կրտարուին եւ ակամայ կը կծկն զմեզ կամ պօնէ անսիրտի կերպով կը զղչին մեր կաթեան: Յիշատի զեւկան հեղինակներ որոնք հաստ կ'ընծայեն իր անմեղաթեան, արարգութեան եւ երանութեան, ինչպէս ժ. Բատո կը հարաւոր փայտնիւնքու բարաթեան ու փայտնի կեանքին լաւութեան: քաղց անոնց կործնէր, Բաւայի երազին պէս, հիմնաւոր եւ իրաւութեան դեմէ: Քաղցրի մէջ մարդ ընտելանէ տեղի կ'արժէ եւ գիւղեբաւ մէջ ընտելանէ մարդիւնն աւելի:

Տարբերութիւնը կախումն էւ երբեմն անոնց հարաւորութիւնն նկատն գիւղի մարդուն բնութիւնը փառք հասանելի կ'սկսի թթաւի եւ գեղնայ անանխով որ իր բոլոր աշխատութիւնը եւ քիրտը ինքնաբեր եւ հակառակ մեկ հոգով, մեկ անձրեւով եւ արիւ մեկ տղաւով կ'անհետին եւ պինքը կը թաղան ենթակայ տղաւորութեան եւ երբեմն տակի ծանր վիշակը: Այսպիսի կայութեան մէջ հոգին երթալով իր մարմինն պէս կործարութիւն կը հաղիւ եւ իր մարմնը ծառերու կեցիւններու նման կը հասանայ մինչեւ փակու, փայտեմար: Երբն նախորդ կամ վեհ գոգոյս իրեն մը սպասելու չ'է արքան որ վստահը իր ատենին մատ չը դայ: Ուստու հոգեյ, նիւթի քարի, նեղեղ շահեղու մաքով եւ շահի պահելու համար ահա իր բոլոր երազը, իր բոլոր կեանքը: Արիւ բան հոգը չ'է եւ իր գալու եւ կամ հիւղէ հեռու նայել չ'ապրէ բնու: Զոյց է մինչեւ ի ծագութիւն եւ անտարբեր մեղմէ ի քարոտութիւն, բնդ հակառակն փնջաբերումն խնդիրները իրեն կ'ապրեն եւ ո՛չ երբեք:

Անզգայ նիւթ երաւ եւ կենդանիներու հեռ աւելի տալերեւով քան թէ մարդու հեռ ինքնատեղի բարբ կիրքի:

ընդունի եւ երբեք անհետ թողնալի մը համար չը յուզուիր եթէ չափաւոր սրտի հետ մը չ'առնուի: Երբն համար ամեն լուսաւորութիւն կը խաւարուի սակիներու փայլումին առջեւ, ու սակեթի լուսաւորութիւնը կը յարգէ միայն անկէ թեյ մը փրցնելու միտքով եւ ո՛չ ուրիշ տկնածութիւնով: Առձէն ստիպման, մանաւանդ երբ այս լուծը աղնիս քարերով եւ արծաթով իր վիղկն վրայ կը գրուի: Եր կրօնքը, ինչպէս իր սերը, արտաքին է եւ չ'արժնով միայն կը պաշտէ Աստուած ու մարդիկ:

Ահա՛ զիւզի մարդը շատ ազգերու մէջ նա՛ն. լուսաւորուած երկիրներու վրայ: Տարբերութիւնը, եթէ կայ, առ երեսն է, եւ տալը այնպիսի նայնութիւն մ'ունի որ զննողը չը կրնար խաբուիլ:

Հիմայ եթէ զինք համեմատելու ըլլանք լեռնականի կամ լեռի մարդու հետ կը տեսնենք, որ երկուքին մէջ շօշափելի խտրութիւն մը կը գտնուի: Եւ յերաւի՛. լեռի մարդը քաղաքէ կամ պաշտէ հեռանալով կարծես թէ ուրիշ բնութիւն մը կ'առնու, ո՛չ մէկին թալուղի գոյնը եւ ո՛չ մէկական թօշնած մարմը ունի: Եր բարքը կը փոխուի, զրեթէ վարքը կը սրբազան խառն ամբողջն իր ամենաբարձրով եւ վեր կ'ենելով: Լեռն մարդը ոգը իր արիւնին վարդի գոյն մը կը տայ, մարմինը կը կազմուի եւ գեմքին զուարթութիւն կ'ընծայէ: Այլ իր էութիւնը դաշտի հարթութիւնը եւ քաղքի այրայլութիւնը չ'ունի. իր քայլուածքը ամուր է ժողովի պէս ու թեթեւ այծեամբ նման: Բայց իր կեանքը լեռ կամ ծնած տեղերու տեսքը կը բերեկի. երբեմն հանգաբար, երբեմն մորթկայի եւ երբեմն վառվառն՝ կ'ենէ, կ'ըջնէ, կը թմրի, կը բացուի, կը բարբառի, կը մարի բայց չը սողալ երբեք զեռնաքարէ: Դաշտի գետններուն կը թողու սողալ եւ քաղքի թրթռնելուն՝ սնոտտակ: Ինք՝ լեռն զաւակ, արծառի պէս կը սրայ (1): Ժայռերը իր սանդուխ են եւ ծառերը՝ հանդուստն: Պղտիկութիւնն ի վեր վառնալով օրօրուած՝ իր սիրտը վառն ինչ ըսել է չը զիտէր եւ վիհերու խորութիւնը աչքին տուէրէն աներկեղ իր ընէ գերեզմանին ծակը:

Լեռնականը ոչ սեղանի ծառայ է եւ ոչ սրկորի. ամեն բանէ վեր գուռ ոգը կը սիրէ, վառն զի գուռ ոգը իր չոր հացին եւ կերած բոյսերուն ուժը կը տանապատէ: Կ'ուտէ զանոնք աղատ սիրտով եւ բերանը երգ տաւ կ'երկրնայ հողին վրայ, բարձ կ'ընարէ իրեն քարի մը կտոր: Կ'երգէ անկիւս (2) Սկովտիացայ պէս, կը նիրհէ

(1) Montagnard comme l'aigle.

A. DE MUSSET.

(2) Անուստիկ Սկովտիայի լեռնականներու երգի մը տունը.

Չուարքարիւն կը տայ օդ ծծել, այն ազատ օդը ծծել որոշ արշաւանքին արգելք մը չը յիշեանայ.

Ազատ օդը մարդոշ սիրտը կը սրտէ, կը կապրուրէ եւ վախը կը փարստէ անկէ, ու երբ կը գայ երեսը կը զարնէ իր ցնցումը արիւնին երազարքին կը հարդրէ:

Չուարքարիւն կը տայ ազատ օդ ծծել, եւ այլն:

Թիրօղեան անհոգութիւնով եւ կ'արթննայ տախտի նման:

Երկու բան կը յիշէ միայն տարբերութիւնն. անհոգ վրդովի մէջ. — Աստուած եւ ազատութիւն. եւ երկուքին ալ զիտէ ծառայել նուիրումով: Ահելի վեր կը նայի քան թէ վար եւ կ'երկեղայէ թէ լեռն թործութիւնով Աստուած առելի մօտ կը գտնուի, ու ամեն վառնող աչքին խաղաղիք կ'երկայ:

Լեռնականը կը սիրէ վառն զի սիրտին բախումը կ'զղայ եւ ո՛չ վառն զի շա՛հ մը կը յուսայ սիրածէն: Երկու քարի մէջ բուսած ծաղիկին կը տայ իր սրբայ բայց անդրդանելի սիրտը եւ գտնէ երանութեան այն անուշ հոտը որ քաղաքներու մէջ միշտ կը թանաւարուի կառկածով կամ մտքով: Սիրայ յաղթելէն վերջը կը կտաի իր կամ ընկերին ազատութիւնը պաշտպանելու համար եւ ոչ վառք գտնելու կամ գովեստ մտաւարտ նպատակով:

Անկիւս հող չը շարժէր մշակի պէս, մեքենայ չը դարձնէր բանտարի նման եւ օդը չը սղծէր անպարձ գոհակի պէս. լեռը կը չափէ իր քայլով եւ վիհերը կը թնդացնէ իր վառնողով:

Լեռնականը ազատութեան զինուոր է. տալարէզ անի զարաւանդը եւ վառնն՝ հինօրեայ ազատամեքեր: Վերէն կ'ընդունի հրամանը եւ վարէն եկած ազատաւիճիկին կը պատասխանէ վառնով բերնով. — Բռնաւորը լեռներուս ոտքէ անդին մի՛ անցնիր, իր կայս հողը մի՛ կոխէք, դաշտի՛ք կը զրոյրէք, եւ ազատութիւն գտնաւորուտեան կը գտնէք մահ, մահ անխառնելի: Ասկէ հեռու, լեռնաւորք, ձեզի համար թախէ՛ աթոռ. չ'ունինք հաս, կերպասէ անկողին չը կայ մեր քով ձեր թոյլ մարմիններու համար: Ձեր քնքաշ մարմը քարէ խշտին չ'ընդունիր եւ խոտերուն վրայ ընկողմնիկը ձեր քիթերէն ջուր կը բերէ:

Աստուած լեռները ազատութեան տունը եւ մեկ իրեն պահպան զրաւ հոս: Բռնաւորք մեր մէջ սակիէ զաւաղան չ'անցնիր հասար երկաթէ կեռ, եւ այս երկաթը զմեզ վիհերէ ազատելէն ետքը չը սկսի թողու. երբեք որ ձեր դարաններու մէջ խնանք.....

Ահ լեռնականը կը սիրեմ իրեն այս ազատաւիճարութեան համար, եւ լեռներու տեսքը անհոգ բերկրութիւն կը տայ ինձ երբ կը նմարեմ զիրենք ամայեքով զօտեպինդ, ձիւնով պատկառած եւ օձմէն ու խորով ստալած: Քաղքներու մութը եւ հոտը ինձ ատելի են. գաղտնու միտքն հարթութիւնը եւ մեղմ գալարիքը հողի. թէ վայրկեան մը միտքս կը գրաւեն, իսկ լեռներու լայն տեսքը, սուր հասակը, թու կաշտերը, մերկ եւ երբեմն տնտրող կերպարանքը զիս կը յափշտակեն եւ շատ անգամ սեւ օրերու մոմտաքը մեզմեր են իրենց ազդումով:

Լեռները կը սիրեմ, վառն զի բռնաւորութեան ոտքը կտրած են եւ իրեն յանդուգն արշաւանքին զէմ բնական սրտաւորներու պէս անկուելով չ'են ձգեր որ անցնի տաջ եւ լուծ բաշխէ ազգերու.....

Լեռները կը սիրեմ, վառն զի ազատութիւնը, ծովա-

Կերթային, մէկ տեղ կ'ենէին, մէկ տեղ կը նստէին, մէկ տեղ զոնէ ներս կը մտնէին եւ կարծես թէ աչքիս առջեւ եւս գետ այն արեւելեայ շարժումները որոնցմով Անդրէաս վարժապետը կը բարեւէին թեւերնին մինչեւ կարծքը մէկ տեղ վեր հանելով եւ մեքենայի պէս վար ձգելով րեպիդին հետ...

Վ' երանելի՞ օրեր (1) :

Հիմայ Գրիգոր աղան շարժայ կը հագնի եւ Օհանէս աղան ֆէս կը դնէ ա լա ֆրանկո: Ամենքս բարակնալու վրայ ենք եւ երթալով այնպէս պիտի բարակնանք որ բարակ ցաւի պիտի հանդիպինք:

Նրկութիւն ալ յոյժ սիրելի էին աշխարհներու, վասն զի, ինչպէս վերը բաժնիք, ոչ միայն հօր պէս կը խնամէին այլ եւ շատ օր վարժապետը խօսքի բռնելով գառի ժամանակը անցընել կը տային եւ ծոյրերը, այս ինքն մեծագոյն մասը, կ'ազատէին գրեթէ անխուսելի պատիժէ մը:

Նստիկով, կը յիշեմ տակաւին որ իրենց թրթրակ լեզուի շնորհքով քանի մը հեղ ֆայախայի ներքեւ գոթեւէ պրծեր եմ եւ, ինչո՞ւ չը պիտի խօստովանեմ, օր եղեր է որ իրենք օրհներ եմ... շուրթերով, վասն զի ծոյրերու դասին գլուխ ըլլալու պատիւ ունէի, բնութիւնը քանի մը յատկութիւններու հետ աշխատելու սուկումալ պարզեւելով ինձ... Գասընկերք լուս կը յիշեն այս պարզակաները, եւ ահա անոր համար է որ երբ Պօլսի մէջ քան չորս անգամ կը զրպարատէի եւ ստիպի ստաքինութիւններու հետ « աղանգի ծուլութիւն » մ'ալ վրաս կը գրուէր, փութային... զայն հաստատել իրենց լուծութիւնով: Հայկի թոռերու քաջութիւն արբուած է որ կուրի ստեն չ'երեւին եւ համարութիւն բռնելու անպատուութիւնը չ'ունենան... Ծնորհակալութիւն:

Գանք մեր աղայ հոգարարծունեքու որոնց վրայ միշտ համակրութիւն ունիմ թէպէտ եւ իրենց ներհակ կողմը գտնուիմ այսօր:

Նի՞ Նի՞ Անդրէաս վարժապետը զաթմերը կերած, խաչվէն խմած եւ բառական թիւթիւն քաշած ըլլար, խօսելու գուարթ եւ վառվառն կերպ մ'ունէր որ սցյելու մարդերուն ուշը կը գրաւէր եւ կ'արգելէր որ մէկ ժամ առաջ չ'ուկայ երթան կամ առաւտուր ընեն այսինքն խօսք առնուն, տան, վասն զի այն օրերու Իզմիրի չուկան գրախօսի կեղբոն մ'էր եւ սուտ լուրերու ահագին համբար մը:

Գրիգոր աղային հետ կը գար երբեմն Տէր Գալուստ անուանի քահանան, Աստուծու սիրելին բաց աղաքներուն չ'ուտիկը: Բայր աշխարհները իրմէ կը դողային. իր ստուէրը կը բաւէր որ եկեղեցւոյ մէջ լուծիւն տխրէր. իր ներկայութիւնը վարժապետներուն տեսքը կը փութէր, ամենքը կ'ամփոփուէին, գիրքերնին կը բանային,

(1) Jours heureux! temps lointain mais jamais oublié,
Où les arts consolants, où la douce amitié
Et tout ce dont le charme intéresse à la vie,
Egayaient mes destins ignorés de l'envie.

շուրթերնին կը շարժէին դատ սերտել մը ձեւելով եւ կարծես թէ սրտէն մէջ հրեշտակներ եկեր կ'աշակեր տակին այնքան իր ստաքինի վարքը, ազդու ձայնը եւ քիչ մ'ալ հողաթափին ուժը տալաւորութիւն ըրեր էին ժամանակի տղաքներու վրայ:

Այս գորաւոր անձը զիս կը սիրէր, անշուշտ ծուլութեան համար. եւ երբ տաս տարին ետքը ծուլութիւնով Բարիդ երթալէն եւ գալէն ետեւ, մահու անկողին քով զիս մինակ տեսաւ որ հոն կանգուն կ'ապասմ յետին բարեւը կամ օրհնէքը ընդունելու, կէս շարժում մը ըրաւ դէպ ի ինձ, իր նիւար թեւը ծածկելովէն դուրս հանելու ուժ գտաւ եւ թէպէտ հոգի տալու վրայ էր ձեռքս ողմնց մեղմորէն: Իր դէմքին փառաւոր տրամուծութիւնը եւ նայումը կիսամեռ անուշաթիւնը բոլոր կ'ուզէին, — Իդմէ առաջ մեռան Սուրբ Մեսրոպի փայլուն օրերը, ինչո՞ւ ծուլութիւնով ժողոված հոս բերիւր, ոչ միայն ազգութիւնը այլ եւ հայու միտքը պատուարեւելու տեղ մը չ'ունին. երկու ձեռքով շինուածը տաս ձեռքով կը փութի եւ իր աւերին ներքեւ կ'ապանակ նորածին տաղանդները: Ափսոս, երթամ նայիմ, թէ կայ որիչ աշխարհ ուր վատութիւնը չը յաղթանակէ միշտ:

Առաւօտ մը այս երեք անձեր նստեր են Անդրէաս վարժապետին բոլորտիքը եւ սովորութիւնէն աւելի բարձր ձայնով կը խօսին, կը խնդան, կը զմայլին: Ուրախ գիշերի մը եւեցո՞ւք էր այսպիսի զմայլութիւն մը: Ո՛հ ոչ բնաւ. բարկեղանէ հեռու էինք եւ հին Իզմիրի Հայր լուր օրեր ինդալ խօսիլ շատ չ'էր սիրեր: Ո՞րքան ժամանակները փախուէր եմ (1): Նոր Իզմիրի Հայր ամեն օր խորհեղանք ըրեր է, կ'ըսեն, եւ աշակերտիկին երեսը նայող չը կայ: Ապերախ Իզմիրցիք, այսքան նախնիքը մոռնալ կ'ըլայ մի: Տխնկեղեկիմ տեղ յիսնուս կը տիրէ եղեր... օտքերու ներքեւ. Աստուծո՞ւ տկանջ տայ եւ աշխարհ նոր Իզմիրի Հայերուն: Մենք հիներէ ենք, հիներու նայինք:

Այն տատու Գրիգոր աղան մանուսնդ գուարթ էր իր շարժումներով եւ դէմքով. գլուխը կ'օրէր, թեւը կ'երկընցէր, կ'ամփոփէր, ձեռքը կը շփէր եւ կերպ մը երանութիւն կ'զգար իր խօսքի տուններուն վերջ գնելով մարգարէին այս բառը. — « Ծանեաւ է՛ն զմտուր իւր: »

Իր պատմածը կա՛րի հետաքրքիր բան մը պիտի ըլլար որ այնքան բերկրութիւն կը տար ունկնդիրներուն: Ասանք զրեթէ լսելէն չ'են յազիր, իր բերնէն կը կոխուին կը մնան եւ ինչպէս մոխի ընեխին չ'են գիտեր որ բառ մը չը կորուսեն... Անո՞ւշ բերնի մոլորութիւն. ո՞վ չ'է զգացեր զայն զոնէ մէկ ոնդամ իր կեանքին մէջ: Ինչ վարպետութիւն գրաւոր աղային կողմէ. մանր պարապները յիշելու տակն մեղմ ձայն. խոշոր կէտերու առջեւ խնդում. յատուկ անունի վրայ փափստք. զապտնի պարագայի մը համար ակնարկութիւն, մաղը ծակ է լսելով որպէս զի դայթակցութիւն մը չ'ընայ աշխարհներու մէջ եւ ամեն ագնիւ կտորներէն ետքը բերկրա-

լիք քանորով մը, — « Ծանեաւ է՛ն զմտեր իւր. »

Աշկերտի մը համար տեսակ մը երանութիւն է իւր մեծերը հեղինակ, մանաւանդ երբ գեւ. պատիժը կ'զգայ եւ իր սակորները անոր ցաւը կը յիշեն փոքր ի շատէ։ Ուստի Գրիգոր աղային այս խօսքը եւ միաներուն զուարթութիւնը անշուք կատակի մը տեղի տուին մեծ սրահին զրասեղաններու ետեւ։

Աշկերտներն ալ սկսան իրենց կողմէ կայտալի, ժողովի, բզբզի գիրքէ պատուար եւ թուղթէ բերդ շինելով եւ անոնց ետեւ պահէքներով մալի պէս։

« — Գտաի ժամանակը անցաւ, ապրին մեր սիրուն հոգաբարձուները, մէկ օր շահեցանք, Աստուած բաներնին յաջողէ չուկայի մէջ, ձախորդութիւնը մարդս արբատում կ'ընէ։

— Այս էջը ինչպէս է՛ է որ իր մտորը չը ճանչնար։

— Տրմուշ է։

— Կը սխալիս կրմուշ է։

— Է՛նին ալ մտորին ալ, մերան թափեցիր տետրին վրայ։

— Վնաս է՛նի, օրինակելու տունն ունիս, այսօր դաս չը կայ։

— Օրհնած բերան, ժամը քանի՛ է ուրեմն։

— Կէս օրին երսուն բալէ կ'ուզէ։

— Օրհնարակ, օրհնարակ տրեւիգ մեռնիմ։ Տղա՛ք ես ալ ձեզի հետ եմ, էջը ինչպէս եղաւ, ոտնձը բերէ՛ք նայինք։

— Որո՛ւ համար, խեղճ է՛ մը կ'երեւի այս էջը։

— Երեւէն մի՛ խարուիր, վայրենի է՛ այն, ոտնձը տո՛ւր կ'ըսեմ քեզ։

— Իրաւունք ունի, կիրթ է՛ մը իր մտորը կը ճանչնայ ինչպէս մտալ մը իր սեղանը ուր հայ ուսեւ սովորած է։

— Մտորը դատարկ է՛ արդեօք։

— Խե՛ւ ես, ինչ՛ ես, եթէ դատարկ ըլլար այսքան ուրախութիւն կը լուէր։ Անօթի փարով է՛ջը չը զուար, ես կրնամ հաստատել որ հոն տառա գարի կայ եւ բարակ.....

— Յարգ, այնպէս է՛։

— Լու՛է, բերնէն բան մի՛ յափշտակեր, թո՛ղ որ բառ մը ծամէ՛ համով հոտով։

— Անո՛ւշ շրջա՛ն։

Ահա համառօտ պատկեր մը աշկերտներուն իրարու նկատմ խօսքերու վրայօք։

Մօ՛ Գեորգ, ջուր բեր, ըսաւ, այն վայրկենին՝ Անդրէաս վարժապետը։

— Ո՛հ, ո՛հ, կ'երեւի թէ յարգը կոկորդին վրայ մնացեր է, ըսաւ աշկերտներէն մէկը քովինին։

— Գարին մարտելու համար է, բաժակը աղէկ լեցու, վրայ տուաւ ուրիշ մը գրասեղանին փեղկը վեր հանելով։

— Հերի՛ք է, պիտի բռնուինք, վարժապետը ծուռ նայեցաւ այս կողմը, կրկնեց երրորդ մը աղաւթի սիրտով եւ գետինը նայելով։

Երկար չ'ընեմ, աշկերտները իրար կ'անցնէին եւ զրասեղաններու փեղկերը թատրի վարադրոյրի նման կ'երնէին, կ'իջնէին, կը բացուէին, կը դոցուէին եւ վարժապետին սղառնալիք նայեալէ կը սղառնալիքին թարմ կատակասէրները օրոնց դրդիւնը եւ շշուէր երթալով կը շատնային ու կէս օրին մօտիւր կ'աւետէին։

Մեծապատիւ հոգաբարձուին այս խօսքը մինչեւ առաջին դատիկները իջնելու պատիւ ունեցաւ այն օրը, այնքան ստոյգ է որ սղաներու համար՝ սնտաի առ իմ մը տակի կ'զրօսընէ երբեմն քան թէ զուարճալի եղելու թիւն մը։

Ի՛նչ եւ իցէ կէսօրին քանի մը բոլէ մնացած երկու անբաժնելի աղաները ելան մէկ տեղ դային եւ սրահը քիչ մը հանգարատութիւն դաւաւ, գիրքերը բացուեցան աչքերու ներքեւ եւ մատերը զննուեցան գրիչով եւ սկըստն շարժիլ թուղթերու վրայ... ծաղրելի նկարներ շինելու համար։

Աղին վարժապետն ալ անոնցով որ դատ տալու տունն չը կայ եւ կերակուրին ժամը դալու վրայ է, մէկ չըպուի վտակեց եւ Պրուտարքոսին (1) հատորը ձեռք առաւ ինչպէս իր առօրեայ սովորութիւն էր։

Ընթերցողին կը թողում երեւակայել թէ աշկերտները ինչըրին երբ կէս օրի դանգակը ազատութիւն տուաւ իրենց որ տուն դառնան ու փոր կշտացնեն յողնած բանտներու պէս։

Հրատարակը խաշալ մը եղաւ կրնամ ըսել։ Ոմանք մինչեւ դատու ելան « ծանեաւ է՛ն զմտեր իւր » խօսքը կրկնելու տունն։

Անցնալները չ'էին կրնար բմբոնել թէ այս երկու ոտքով իշուկները ինչո՛ւ կը պտան, կը զսան, կ'ստան այսպէս, ու Սուրբ Մեսրոպի մէջ տրուած կրթութեան վրայ մտա խածնելով կը շարունակէին իրենց ուղին գէպ ի չուկայ, Իզմիրի նիւթական, բարոյական, մտական եւ քաղաքական կեանքի յարածուսի կեդրոնը։

Ձիս գովել չ'եմ ուղեր՝ բաց այն օրը բացառութիւնով վրաս հանդարտութիւն մը կար եւ խեղճ կեցայ վրդովին մէջ։ Մեծապատիւ Գրիգոր աղային խօսքը մեծ տպաւորութիւն չ'ըրաւ միտքիս զննալով որ սուրբ գիրքէ բառ յիշել ընտանի սովորութիւն մ'է նաեւ կարդալ չը գիտցող Հայերու քով։ Փառի մը օրէն ետքը իմացայ Անդրէաս վարժապետէն որ աղին հոգաբարձուին ըսածը ծանր նշանակութիւն ունի եւ գէպքի մը արձագանք է։

Ի՛նչ է այս գէպքը։

Բ

Այն տունն, ինչպէս այսօր, Իզմիրի Հայերը երկուքի բաժնուած էին, եւ որովհետեւ տակաւին լոյսի ու խաւարի խօսք չը կար ու տուտ արշալոյսի մը ծայրը հաղիւ կը տեսնուէր, գիրար պատուելու արտօնները տարբեր էին։

(1) Պրուտարքոսեմ ետքը՝ Անդրէաս Ժիր եւ Ոմանք վարժապետը կը սիրէր Տանթե անեմալ բանաստեղծը։

Ժողովուրդին մէկ մասը միւսին Գրեկի, Մարքար կ'ըսէր, եւ միւսը.....

Մեզի համար այսպիսի բաժանումներ միշտ դատապարտելի չ'են եւ մարդկային ընկերութեան թէութիւնները կրնան սեպուել:

Միութիւնը կամ սէրը, ինչպէս որ կը քարոզուի տեսակ մը բարոյագետներէ, հիմ չ'ունի երբեք բազմութեան մէջ:

Սէրը կրնայ երկու սիրտ կապել. բարեկամութիւնը դժուարութիւն ունի քանի մը հոգի իրարու քով բերել. տեսիլ մը կարող է համամիտ անձեր իր զրօշին ներքեւ ամփոփել. կրօնք մը իշխանութիւն ունի բերաւոր հողիներ մէկ նշանով կ'ընէր, բայց սէր, բարեկամութիւն, տեսիլ, կրօնք անկարող են մեծ բազմութիւն մը սիրով կապել միշտ: Բազմութիւնը կ'երթով կ'ապրի եւ կ'երթերը հաճախ կողմերու կը բաժնեն դայն: Բազմութեան մէջ միութիւն երազել հասանքի մէջ չ'որ ծեծելու կը եմանի. թեւին յոգնութիւն տալէն ուրիշ արդիւնք չ'ունի: Շահը, փառքը, մեղութիւնը հոն կը սղորդին շուտով եւ բաժանումներ կը շինեն բռնի: Անոնք միայն կը դարմանան եւ կ'ախտահար ապրելու այս թէութեան վրայ որոնք մարդու բնութիւնը լաւ մը չ'են քննել եւ չ'են գիտեր թէ ինչ է քաղաքային ընկերութիւն: Ա'երեւակացի դայն, ո՛չ ինչպէս իրութիւնը կը յայտնէ ամեն տեղ եւ ամեն ատեն, այլ ինչպէս կը նկարագրուի գերբերութեւ մէջ կրօնքի եւ փիլիսոփայութեան կողմ հետեւորդներէ: Անձի շահ, կրօնքի շահ, ընտանիքի շահ, քաղքի շահ, ազգի շահ այլ եւ այլ անուններով միեւնոյն սկզբունքի հետեւութիւններ են, եւ այս սկզբունքն է պահեստի օրէնքի (յուստ Լա քոնսէրվատիօն) զորն որ բնութիւնը կը բեւեռէ մարդու սիրտին վրայ:

Բոլոր մեր օրերու լուսաւորութիւնը հիմ ունի այն հոգը եւ փոթիլ որոնցմով կ'աշխատուի որ ա'զգի ա'զգի շահերը իրարու հետ կապուին, արձըկուին առանց փոթորիկ մը հանելու եւ առանց ընդհանուրին շահը մասնաւորին զոհելու արդարութիւնը ստրի ներքեւ առնելով:

Ժողովուրդ մը ծովի կը նմանի. անհնարին է որ միշտ հանդարտութիւն եւ միութիւն պահէ փոքր աւազանի մը մէջ ամփոփուած անուշ ջուրի նման: Իր ալեկոծութիւնը անխուսելի է, բայց թումբեր հաստատուելէն ետքը իր հարուածները եւ փրփուրները ընկերութեան շէնքը չ'են խախտել:

Ժողովուրդի մը թումբն է օրէնքը: Երբ այս օրէնքը կը տիրէ եւ կը յարգուի, շղթայադէրձ կ'իրքերը, ալիքներու պէս, կրնան զուապ բայց ոչ մահ կամ աւեր բերել քաղքին բնակներուն:

Այս երկու խօսքէ յայտնի կը տեսնուի թէ՛ ինչու ժողովուրդի մը մէջ մարդեր միշտ բոժին խոժին եղած են եւ ըլլալու են միշտ որքան որ մարդկային ընկերութիւնը տեւէ: Բայց ստով չ'եմ ուզեր բսել թէ սէր եւ միութիւն ինչո՞րք դատապարտելի բան է. ընդհակառակը կը փափաղէի որ միշտ տիրէին մարդկութեան

մէջ եւ ի վերջէ իրեն տալին տալի հանդուրժելի վիճակ մը: Ար փափաղէի, կ'ըսեմ, սովայն չ'եմ կրնար յուսող երբ իրութիւնը կը չօղափեմ եւ կը տեսնեմ որ իրենց յոգը անլուծելի չը մնար տեղ մը կ'իրքերու յարձակումին եւ շահի զրգոյն գէմ: Աւ յիշատի. ընկերութեան կեանքը, ընտանի կեանքի պէս, մարմններու միութիւնէն չը ծաղկը հապա շահերու կապէն: Նայելու է որ այս կապը շղթայ չ'ըլլայ եւ սէրը եւ միութիւնը իրրեւ գիրի իր ետեւէն չը տանի, վասն զի այն ժամանակ բոնաւորութիւնը կ'սկսի եւ օրէնքը կը դադրի որ լուր է ժողովուրդը անասուն հօտի կարգը կ'իջնէ.....

Իզմիրի հասարակութիւնը երկուքի բաժնուած էր ուրեմն: Գրեկի կողմը վարժատանը կը բռնէր եւ ներհակ կողմը հիւանդատանը ու եկեղեցին. Անդրէաս վարժապետը պատուար էր Գրեկի կողմը եւ Տէր Օհան վարժապետը կամ իր որդին միւսներու: Տօն օր Արեւիկայի եւ լուր օր շուկայի մէջ այս երկու կողմերը միջոց մը կը գտնէին իրենց էութիւնը յայտնելու եւ անխնայ իրարու միտ ուտելու համար:

Բախտի վրդովը հայու թաղէն գուրս չ'էր ելներ եւ երկուքն ալ ամօթ կը սեպէին Տէրութեան զիմել թուղթի կտոր մը ձեռք տանելով: Այդ ետեւը գիրենք այնչափ չ'էր մտրեր, ինչպէս այսօր քաղքի մը մէջ, որ թշնամիլն դատաւոր ընտրեն: Ար յիշէին Չի եւ Եղեղաւ լուսած ոտակը եւ վրէժ տունելու համար կ'զգուշանային «այն ինչը կորուսնելու առանց որու միւս ամենը ո'չինչ է» (1) այսինքն աղատութիւնը, բոլոր մարդերու եւ լուսաւորութեան նպատակը այս աշխարհի մէջ: Չ'ենք բսել թէ աղատութիւն ինչ բսել է գիտէին, — Ասիայի մէջ աղատութեան տեսիլը գլխովին անծանօթ է, — բայց բնական զրգումով կ'զգային անոր վեհ շունչը, եւ որովհետեւ իրենց վրայէն դեռ Հայկին մեծարտութիւնը (2) (Ֆիէրթէ) բոլորովին չ'էր սրբուած, օտարին ոտքը չ'էին խնար իրաւունք մուրալու համար.....

Առիւն ասպարէզ էր Արիստոփանի տունը, Արեւիկայի մէջ տեղը, Բրիտանի խորանին քով եւ Լուսաւորիչ Հօր պատկերին մօտ..... Բայց ինչ էր արդեօք կախին բուն նիւթը:

Ստուգիւ կուտղները եւս լաւ մը չ'էին գիտեր, ինչպէս կը հանդիպի շատ անգամ: Վաճառութիւն մ'էր որ կ'երթար եւ քուններու բերնով օրէ օր աւելի կը բորբոքէր նապակը տեղ: Այսպէս է ամեն ժամանակ եւ ամեն բազմութեան մէջ մայր եւ տանգին քայլը, կայծը հրդեհ կ'ընէ, շէնքը՝ աւեր, եւ ետքը մոխիրին վրայ կը նստի,

(1) Quel que soit le plaisir que cause la vengeance,
C'est l'acheter trop cher, que l'acheter d'un bien
Sans qui les autres ne sont rien.

LA FONTAINE.

(2) Դեպքերը կը յայտնեն որ այս ազնիւ տեղ սրտաշիւքը կամ սիդոսիւքը օրէ օր կը պակսի, եւ կը պակսի վասն զի օտար քաղաքներու շարաքը ընտանիքներու մէջ կը մտնէ: Քսան տարի առաջ Իզմիրի հասարակարարները նշխարներու օրինակ էր, միմայ սկսել էր նշխարներ օրինակ տանել եւ.....

իր բոլորակերպը կը նայի տմեկեւին կողմէ մը չզգալով :

Սակայն ընդհանրապէս կրնայ ըստիլ թէ՛ Ֆրեյնհեյմը Եւրոպայի լեզու սովորելու կամ սովորել տալու իղձը գծաւոր էր ան իմենքէն մէկը եղած էր : Եւրոպայի լեզու վանկեր թոթովել՝ դրեթէ հայտնութիւնը ուրանալու ծանրութիւն տեսէր ներհակ կողմին առջեւ : Արդարեւ ծագելի կրեւոյթ՝ որ անհատաւոր կը թուի այսօր շատերուն :

Ներհակ կողմի կամ Տֆրեյնհեյմը մեծ մասը (եթէ ներքին է այսպիսի բառ մը գործածել) հայերէն չէր գիտեր, եւ թիւրքի այսինքն օտարին լեզուն կը խօսէր միշտ, բայց չէր ներքին որ տղաք ուրիշ օտար լեզուի մը բառեր մտաւորութիւնը մէջ ապաւանդելու կամ դռնէ շուրթերին դարձաբեր ձրէնիկ գաղաղակով մը : Տֆրեյնհեյմը համար օտարութիւն կար եւ օտարութիւն, ինչպէս կ'ստուի կայ եւ կ'առաւ : Եղանակ թիւրք ըլլալ վնաս չ'ունի : Թիւրքը հողի եղբայր է եւ ոչ լծադիր այլազգի մը : Բայց Եւրոպայէն եղած բառ կ'ըլլէ եւ տեսիլ մարտնչականերէն յանդիմանք է, պարզ օր միւս ուսեւր : Կը նմանի, շուտով փրկուի մը ներքին մանկուս եւ բոլոր օրը հարեկ փափաքով է որ ներքին գոնէ մարդ : Հայութիւնը, ինչպէս քրիստոնէութիւնը, լեզուի ծայրն է եւ ոչ սիրտի մէջ : Նոյն քայտի, լորիայ կը բաւեն : միտքը մարմինէն տեսիլ անտեսի կարօտութիւն չ'ունի...

Ֆրանսէի զատառութիւնը, որն որ Ս. Մետրուպի մէջ հաստատութիւն էր Եւրոպայի Պետրոս աղային ծախքով (1), մանաւանդ իր մտքը կը շարժէր եւ սիրտը կը պղտորէր անասելի կերպով : Վարկերի լեզուն բերան տանալ, ո՛ր օտարիկ հայկազնութիւն : Ստանալէն որիչ մէկը չէր կրնար այսպիսի թերադրութիւն մը տալ մոշորար չ'այերուն : Հայ-Հոռոմ ունէինք, Հայ-Լատին պակաս չէր : Հայ-Թիւրք շատ, Հայ-Ֆրէնցի կը մնար միայն, Աստուած այս պատիժն ալ տուաւ մեզ, այս ձուն ալ զրկեց մեզ երկինքէն : Ո՛հ հակումընէրու եւ Հրաժարիմք մ'ըսելու ժամանակը եկաւ : Տէր ողորմեա... անօգնական սուղիս Հայոց :

Սակայն, արդարօրէն ըսելու համար, Եւրոպայէն այսպիսի անհեթեթ ստեղծած զգացող կողմը եթէ յանդիմանք ունէր, միւս կողմը միշտ իրաւունք չ'ունէր : Իր ֆրէնցիկութիւնը աւելի շարժայիկ քան թէ կուրծքի վրայ կը փայլէր եւ իր շարժումները երբեմն կ'ապիկի ոտատուութիւն կը նմանէին : Ֆրէնցիկութիւնը իր մարմինն անդին չէր անցներ եւ թեթեւ բարքով կամ կայր նորութիւններով իր լուսաւորելու պաշտօնը վտանգի մէջ կը դնէր : Ընդհակառակը միւսին արձանի անշարժութիւնը հայրենիքին տաւանդութիւնը կը պահէր եւ չէր թողար որ ընտանիքի շէնքը խախտուի ներքին եւ արտաքին հարուածներէ սրունք, օտար երկրի վրայ, միշտ երկիւղալի եւ վտարանդի բազմութեան մը համար :

(1) Եզդիպատի Պօղոս Պէյիկի եղբայրը եւ խղիւրի վարժապետն իր արեւելեան մէկը, իր հիմնած Ֆրանսէի երկրի արտաքին կողմը կը տեսէ եւ յաշիտեան պիտի տեսէ իր ձգած կոտորածը :

Չենք ուզեր այսպիսի անշարժութեան մը դովաւ տալ, մենք որ Երեւան Հրէային պէս միտքով միշտ քաշեր ենք եւ չը պիտի դադարինք քաշելէ ո՛րքան զօրութիւն զգանք, բայց տեղիչներու օրօրուէն ընտրելի կը սեղենք այս անշարժութիւնը : Օրօրումը ամուլ շարժմ'է եւ հեռեւութիւն ունի նիւթական ու բարոյական կործանումը : Իսկ քայլը թէ՛ մարդու եւ թէ՛ աղգերու համար կեանք կ'ենթադրէ, ու քայլին կերպը առաջ երթալու կամ ետք մնալու անվրէպ նշան մը կրնայ սեպուիլ :

Տէրվիլը կ'օրօրուի երկինքէ լոյս եւ փրկութիւն ընդունելու համար : Բայց երկրի վրայ լոյս եւ կեանք տունէլ ուղղող սէտք է որ քաշէ եւ երբեմն վազէ : Իսկ որպէս զի յեանորդ (1) չը մնայ :

Ֆրէնցիկները, ինչպէս ըսինք, Սուրբ Մետրուպի վարժապետը ձեռք տանք էին եւ ուղածնուն պէս կը անօրինէին : Ինչ իրաւունքով : Եթէ բան չ'ունիս իրաւունք բնութեւն Ստիպի մէջ : անօրէնութիւն մ'էր որ կը կատարուէր Սուրբ Մետրուպի հովանին իր վրայ քաշելով : Նկեր տեղը նստիմ, կամ գուն կերար եւ ալ ուսեմ, ահա բոլոր գծաւորութիւններու եւ եղած անկարգութիւններու գաղտնի առիթը : Ասոր վրայ զի իշխաններու նենգաւոր բռնութիւնը եւ շուտով կը գտնու թէ ինչո՞ւ Ստիպն կ'ընայ, իր փողովաւորը օրէ օր կը նուազի եւ կը թմրի մութի մէջ խարխալելէն ետեւ : Լուսաւորութեան խանձարը բռնաւորութեան հստած բոյն մը ըլլալէն ի վեր արի եւ առաքինի մարդիկ դուրս չը տուաւ, հապա երկոտաններու խումը մը գորն որ երկաթի գնաւազանը ուղածին պէս կը վարէ քանի մը ծիրանակիր հրեշնէրու կիթքին եւ փառքին համար :

Ս. Ո.

(Պիտի շարունակուի.)

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

— Արեւելապի տուլի թիւին մէջ հրատարակեցինք Անդրկայի բօստային գրկած նամակներու, ծրարներու հաշիւը :

Ահաւասիկ Ֆրանսայի բօստային վրայ քանի մը հետաքրքրելի տեղեկութիւններ : 1862ին այս տնտեսութիւնը (տամինիսթրատիօն) հաւքեր է 69,928,119 ֆր. ծախս բրեր է 47,370,217 ֆր. : Դա՛հ կը մնայ ուրեմն 22,557,902 ֆր. 1861ին եկամուտը եղած է 66,781,363 ֆ. ըսել է թէ գրեթէ 3 միլիօն աւելի շահ կը տեսնուի 1862ին :

Բօստայի-գրօշմէն (թէմպր-բօսթ) ծախուեր է 1863ին 378,064,750 գրօշմ որոնք արժէք ունին 54,837,396 ֆր. : 1863ին 290,000,000 նամակ բաշխուեր է : Նամակներու մէջ ծրարած արժեքը հասեր է մինչեւ 616,000,000 ֆրանքի, որոնց համար տնտեսութիւնը ընդուներ է 630.000 ֆր.

(1) Trainard.

Այս 290,000,000 նամակներէն 261,000,000ը հարկէ ազատ (աֆրանշի) էին, մնացորդ 29,000,000 չը վճարուած:

— Շատերը կը զարմանան Ներսիսյան հարստութեան վրայ, բայց քիչ մարդ քննած է անոր բուն աղբիւրը: Ներսիսյան հարստութիւնը աղբիւր ունի գիտութիւնը եւ հետեւապէս արհեստը, վասն զի առանց գիտութեան արհեստ չը կայ բնաւ: Ահաւասիկ, մեր ըսածը հաստատելու համար, նոր օրինակ մը եւս: Ամեն մարդ գիտէ որ ոչխարի բուրդին վրայ պարարտ քերտ մը կայ եւ երբեմն այս քերտը այնքան կը հասանայ որ տեսակ մը ազատած եւ կ'առնու: Այս քերտը ուրիշ բան չ'է եթէ ոչ քորած ըստած նիւթը որ անասունին կերած բոյսերու մէջ կը գտնուի: Ոչխարին բուրդը լուսլու տեսն, եթէ ջարը սրահուի, դիւրին է բոթաւը դառն անկէ եւ ծախել շահով: Երբ հետեւ չորս քիւղիւրամ բուրդի վրայ եօթնուն հինգ կըրամ բոթաս կայ: Այսպէս կ'ընէ գիտուն արհեստագործներէն մէկը եւ բուրդին կըր կըր քերտը կ'ընայ իր ձեռքին ներքեւ կըր կըր ոսկի:

Միջին թիւով Բենա քաղաքին մէջ տաս միլիօն եւ Եւպիստ ու Ֆուրմիլը քաղաքներու մէջ տաս եօթ միլիօն բուրդ կը լուսայունին: Այս 27 միլիօն բուրդի ջուրէն մէկ միլիօն 500,000 քիւղիւրամ բոթաս կը քաշուի սրուն արժէքն է 500,000 ֆրանք: Ո՛վ կը հաւատար, եթէ գիտութիւնը ցոյց չը տար, թէ ոչխարի քերտը այնքան բան արժէ...

— Օրագիր մը կը հաստատէ թէ՛ Օսմանեան Տէրութիւնը հինգ հազար Չէքքեզ Ասորեստանի կողմերը զրկելու կը պատրաստուի, որպէս զի գողթ ականութիւն մը չ'ինեն հոն:

Այս լուրը, մեր ազգայիններու համար, մեկնութեան կարօտութիւն չ'աւնի:

— Աւստրիայի Ֆերտինան Վաքսմիլիէն արհիդուքսը քանի մը օրէ ի վեր Բարիդ կը գտնուի եւ Թիւրքիոյ զաւաթին մէջ կը բնակի: Այս արհիդուքսը, որ Մեքսիքայի ապստանի կայսրն է, հազիւ թէ երսուն եօթ տարի ունի, եւ ազատասէր ու խոհեմ անձ մը կը քարոզուի իր բարեկամներէն:

Տեսնենք միապետութիւնը ինչ պիտի հիմնադրէ Մեքսիքայի հողին վրայ ուր հանրապետութիւնը բան մը չը կրցաւ հիմնելու:

Միապետին թաղը հանրապետին փեղայրէն աւելի դժուարին չ'ունի երբ ժողովուրդ մը սպակոտութիւնով կը ծրդուի եւ ամեն արժանաւորութիւն կորուսեր է:

Ժողովուրդի մը սպագան իր աղիքներուն մէջ կը գտնուի եւ ոչ անոր ասոր բազուկին վրայ:

— Բրիտ օրագրին մէջ կը գտնանք հետագայ թիւերը. Բօլֆիայի ժողովուրդը, 1859ին եղած ազգահամարին նոյնիւր, 4,433,000 հոգիէ կը բաղկանայ. հոգին մեծագոյն մասը 5,000 բնասանիքի կալուածք է:

Կաթոլիկ կղերը 4,600 անդամ ունի, որոնցմէ 2,218ը

կարգաւոր եւ երկեց են, 1808ը՝ կրօնաւոր, եւ 52ը՝ մարտիրոս:

— Անցած շաբթու գտնուի մը զիւրազանութիւնը յիշեցինք. ահաւասիկ հիմա մարդու մը զիւրազանութիւնը որ զինքը Սինեթիւր Աթենայաց կարգը կը հանէ:

Շոգենաւի մը վրայ կ'աշխատէր Ժան Մէյնար անուն նաւաստին եւ իր ժրտութիւնով եւ ինքրով ամենուն սիրելի էր: Կէս օրէ մը ետեւ, երբ շոգենաւը կ'ուղղէր դէպ ի Պիւֆալօ, ստուար մոխ մը սկսաւ պատել դայն:

Նաւապետը շուտով հասկցաւ որ նաւը բռնկեր է եւ սկսաւ ուղեւորներու հետ մէկ տեղ վտանգին տառջքը առնուլ, բայց որովհետեւ նաւը եւ սեւորն շատ կար հոն, վախը զինքը առաւ եւ հարցուց Մէյնարին:

— Քանի մըն հետեւ ենք Պիւֆալօն:

— Եօթ:

— Ո՛րքան տեսն պէտք է, եթէ նոյն տրտութիւնը պահենք, մինչեւ հոն հասնելու համար:

— Երեք քառորդ:

— Քեղ տեսնեմ, Մէյնար, զեկին վաղիւր:

Մէյնար զեկը ձեռքը առնելէն քանի մը բոյլէ ետքը մոխը սկսաւ զինքը պաշարել եւ կոյծեր ահալ իր վրայ:

Մէյնար, Մէյնար, պստոց այն ժամանակ նաւապետը, ինչպէս եւս:

— Կենդանի եմ:

— Ղեկը ձեռքդ է:

— Այո:

— Նաւը ո՞ր կողմը կը քալէ:

— Ղեկ ի արեւելք-հարաւ:

— Ծովեզրին մօտեցաւո՞ւ նայէ՛:

— Լա՛ւ:

— Հինգ վայրկեան եւս կ'ընա՞ս զիմանալ:

— Աստուծոյ շնորհքով:

— Ապրի՛ս. պիտի ազատինք:

Սակայն կրակը երթալով կը տատկանար. Մէյնարին աղիտակ մազերը կը խանձոտէին, ձեռքին մէկը կ'այրէր եւ զղետը կը բռնկէր: Մէյնար ծունրը յարկին վրայ կը գնէ եւ ողջ ձեռքով եւ սկզբներով կը շարունակէ զեկը դարձնել ու ժայռի պէս անխախտ մնալ իր տեղը:

Հինգ վայրկեանէն շոգենաւը ծովեզրին քով կը հասնի ամենքը կ'աղատին. բայց Մէյնար բոցերու մէջ հողի կը տայ բերնէն տրտունջ մը չը հանկուլ:

Իր պարտքը կատարել եւ ընկերները աղատել եր.

Համարատ:

Ս. Թ. Բ. Բ. Լ.